

Yayına Geliş Tarihi:11/03/2023
Yayına Kabul Tarihi:06/07/2023
Online Yayın Tarihi:31/07/2023

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:7, Sayı:19, Yıl: 2023, Sayfa:145-165
ISSN: 2587-2206

DERLEME MAKALESİ / REVIEW ARTICLE

ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK VE GÖÇ

Selda GEYİK YILDIRIM¹

Özet

Göçler toplumların çokkültürlülüğüne kaynaklık eden en önemli bileşenlerden biri olsa da aynı zamanda günümüzdeki çokkültürcü politikaları tartışmalı hale getiren başlıca unsurlardan biri olmuştur. Bu çalışma göçün kültürel çoğulculuğu arttıran bilindik özelliklerini değil, göçün bugün çokkültürcü politikaları neden (nasıl) dönüştürdüğü üzerine bir inceleme yapmaktadır. Göç ve çokkültürcülük arasındaki ilişki tarihsel, politik ve sosyolojik dinamiklerle şekillenmiştir. Çokkültürcülük, çokkültürlülüğün politik alandaki temsilidir ve çokkültürlülüğün varlığını muhafaza etme iddiası taşır. Kültürel çeşitliliğin yüceltildiği dönemler bugün yerini farklı tartışma zeminlerine bırakmıştır. Her yeni göç hem toplumda varolan etnik toplulukların hacmini arttırmış hem de göç edilen topluma yeni etnik topluluklar eklemiştir. Ancak sığınmacı, mülteci ve düzensiz göçmen sayısının giderek arttığı günümüz dünyasında göç edenlerin nicelik ve nitelikleri bu paradigma değişimlerinde en etkili unsurlardan biri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürcülük, Çokkültürlülük, Sığınmacı, Mülteci, Düzensiz Göçmen.

MULTICULTURALISM AND MIGRATION

Abstract

While migrations are one of the most important sources of multicultural societies, they are also one of the leading factors that throw today's multiculturalist policies into question. Instead of focusing on the widely discussed topic of migration as a factor that increases cultural pluralism, this study examines why (how) migration transforms today's multicultural policies. The relationship between migration and multiculturalism has been shaped by historical, political and sociological dynamics. Multiculturalism is the political representation of multicultural societies and it aims to maintain the cultural diversity of societies. Today, the periods when cultural diversity were praised have been replaced by a new ground for discussion. Each new migration wave increased the volume of ethnic

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, E mail: seldagykyldrm@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4277-6048

Atf/Citation: Geyik Yıldırım., S. (2023). Çokkültürcülük ve Göç. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7(19), 145-165.

communities while adding new ethnic communities to the society. In today's world, the increase in the number of asylum seekers, refugees, irregular immigrants and the quantity and quality of the migrants have been the most effective factors in this paradigm change.

Key Words: *Multiculturalism, Multicultural Society, Asylum Seeker, Refugee, Irregular Migrant.*

GİRİŞ

Modern göç okumaları, Batılı yerel ve küresel dinamiklerle dönüşen insan hareketliliklerine ve bu hareketliliklerin ulusötesi inşalarına ilişkin pek çok detayı içerir. Göçler bireylerin, grupların ya da toplulukların, gönüllü ya da zorunlu, geçici ya da kalıcı olarak gerçekleştirdikleri bir yer değiştirme eyleminin ötesinde çoklu ve değişken anlamlar taşır. Çünkü modern dönemlerle birlikte hızlanan insan hareketlilikleri modern dönemin “mimarları” olarak nitelendirilen Batı’nın “ideal dünyası” için araçsallaştırılmıştır. Ancak göçün işlevselliğine duyulan gereksinim yeni politikalara da zemin hazırlamıştır.

Geleneksel toplumdan modern topluma geçiş süreci, tarihi dönemlerin en hızlı değişimlerine sahne olmuştur. Göçler de tarihin her döneminde rastlanılan bir olgu olsa da modern dönemdeki görünüşleri çağın ruhuna uygun bir seyir izlemiştir. Modern dönemden miras kalanlar ise postmodern olarak adlandırılan dönemde farklı bir sürece taşınmıştır. Bu nedenle çokkültürcülük okumaları sözü edilen dönemseldir ayrımlardan uzak tutularak anlaşılabilir. Postmodernizm “*modernizmin alternatifi*”; çokkültürcülük de asimilasyon politikalarının alternatifi olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu iki alternatif kendisinden önceki dönemin izlerini taşımaktaydı.

Benzetme anlamına gelen asimilasyon teriminin referans alanı XVII. yüzyılda genişlemeye başlamıştır (Bauman, 2003: 137). İngilizliliğe uygunluk (Anglo-conformity) ve Erime Potası (Melting Pot) gibi klasik asimilasyon politikalarındaki temel amaç benzetme felsefesiydi. Yani Amerika’da İngiliz kültürünü yaygınlaştırmak ve muhafaza etmektir. Dolayısıyla ülkeye gelen yabancıların hâkim kültüre uyum sağlamaları bekleniyordu (Yalçın, 2002:46). Ancak ülkeye gelen “yabancıların” köken kültürleri zaman içerisinde hâkim kültüre arzu edilen düzeyde benzeştirilemedi. Bu durum asimilasyonu işlevsiz kıldı ve onun yerine çokkültürcülük “iyimser” bir politika görünürleşmeye başladı. Bu nedenle çokkültürcülük politikası olarak adlandırılan bu anlayış asimilasyon politikalarının başarısızlık deneyimlerinden bağımsız olarak değerlendirilemez.

Taylor'a göre (2014) çokkültürcülük bazı kültürlerin diğerleri üzerindeki dayatmaları ve üstünlük kurma girişimleriyle bağlantılıdır. Batılı liberal toplumların sömürgeci geçmişleri ve farklı kökenden gelen kültürleri marjinalleştirme deneyimleri bunun somut örneklerinden bir tanesidir (Taylor vd., 2014:83). Batı, esasında kendi üretimi olan sorunsal alanlara çözüm bulmak amacıyla bu politikayı ortaya çıkarmıştır. Ancak sürecin arzu edilen düzeyde gelişimi çokkültürcü politikaların başlangıç yılları kadar iyimser bir rota izlememiştir².

Çokkültürcülüğün temel kaynaklarından biri olan çokkültürlü toplumların ortaya çıkışına aracılık eden en önemli dinamikler ise küreselleşme ve uluslararası göçler olmuştur. Her iki olgu esasında birbirini besleyen etkileşimli bir niteliğe, çoklu analiz ve neticelere sahiptir. Toplumların kültürel çeşitliliğine kaynaklık eden temel dinamiklerden biri olan göç bugün kültürel ayrımları hassaslaştıran bir dizi politikalara da aracılık etmektedir. Sömürgeleştirme dönemlerinden sanayileşme dönemine ve postendüstriyel döneme kadar Batı için ekonomik kalkınmanın en önemli unsurlarını inşa etmiş olan göçler yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan ancak Soğuk Savaş'ın etkisiyle birlikte özellikle 1990 sonrasında, güvenlik³, kültür ve kimlik temelli okumalarla engellenmesi/denetlenmesi/izlenmesi gereken hareketlilikler⁴ olarak daha fazla gündeme taşınmıştır.

Dünya Göç Raporu'nun (2022) son verilerine göre 2019'da 272 milyon olan uluslararası göçmen sayısı 2020'de 281 milyon olmuştur. Bunların 89.4 milyonu mülteciler, sığınmacılar, yerinden edilmiş kişilerden oluşmaktadır. Sadece Amerika Birleşik Devletleri'ndeki toplam düzensiz

² Bazı eleştirmenler 2005 yılına gelindiğinde "Avustralya'da çokkültürcülüğün öldüğünü" savunuyorlardı ve çokkültürcü programlar kademeli olarak kaldırılmaya başlanmıştı. Ayrıca çokkültürcülüğe yönelik eleştiriler Kanada'daki seçim sonuçlarına etki edecek kadar somutlaşmıştı (Bkz.Clyne ve Jupp, 2011). Özellikle İslam karşıtlığı Avrupa ülkelerinde siyasi liderlerin seçim propagandalarında ve söylemlerinde başlıca unsur olarak ön plana çıkmıştır (Alkan, 2015:287).

³ Göçün güvenlikleştirildiği konusunda dikkate alınması gereken önemli bir husus söz konusudur: Güvenlik konusu, özellikle Batı için, kimin, nereden, nereye, hangi nedenlerle, nasıl ve ne şekilde göç etme eylemini gerçekleştirdiği ile yakından ilişkilidir. Göç edenlerin kaynak ülkesi, kimliği, statüsü, sayısı ve Batı'ya katkı düzeyi bugün onların ülkeye kabul düzeylerini önemli ölçüde etkilemektedir (Geyik Yıldırım, 2022).

⁴ Bu tavır özellikle Müslüman kökenli sığınmacı/mülteci nüfusunda ve düzensiz göçmenlerde daha belirgindir.

göçmen nüfusunun ise 11 ila 11.4 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir (IOM, 2022).

Danimarka Mülteci Konseyinin (DRC) raporuna göre yerinden edilen toplam insan sayısının 2022 yılında 2,9 milyon artacağı ve 2023 yılında bu sayıya ek 3,9 milyon daha artarak toplam 6,8 milyon bir artışa yol açacağı tahmin edilmektedir. Bu tahminler, 2014'ten 2023'e kadar olan 10 yıllık dönemde, yerinden edilmenin 35 milyondan fazla artarak neredeyse iki katına çıkacağı anlamına geliyor (DRC, 2022). Giderek artan bu sayılar ilerleyen zamanlarda çok daha fazla tartışma alanları ortaya çıkaracak ve ülkelerin göç kabullerini zorlaştıran yeni politik uygulamaları gündeme getirecektir.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaya başlayan çokkültürcü politikaların “öncü” toplulukları bugünkü düzeyde bir göç dalgası ile daha önceki dönemler hiç karşı karşıya gelmemiştir. Her yeni göç toplumunda varolan etnik toplulukların hacmini arttırmış hem de göç edilen topluma yeni etnik topluluklar eklemiştir. Bu durum çokkültürlü toplumların yönetsel açıdan bazı zorlukları bünyesinde taşımasına neden olmuştur⁵. Toplumdaki etnik çeşitliliğin bazı durumlarda marjinalleşme eğilimlerine zemin oluşturma potansiyelleri bu tür toplumlarda yönetsel olarak bazı tedbirlerin alınmasını da zorunlu kılmıştır.

Çokkültürcü politikalar bireylerin/grupların/toplulukların çeşitli talepleri, karşı çıkışları ve göçlerin toplumsal yapıda ortaya çıkardığı öngörülemeyen değişimleri⁶ neticesinde ortaya çıkan sorunlara yönelik çözüm arayışlarının ürünleridir. Yeni göçmen profilleri asimilasyonun alternatifsizliğini kanıtlamış, yükselen milliyetçi duygular ve bunların “açık seçik hale gelmiş talepleri” bir ölçüde çokkültürcü politikaları zorunlu kılmıştır (Geyik Yıldırım, 2018a). Diğer taraftan bugün karşı karşıya kalınan yeni göç dalgaları ise yirminci yüzyılın çokkültürcü politikalarını tartışmaya açmaya başlamıştır.

Bu çalışma çokkültürcülük politikalarının göçün nicel ve nitel durumlarına göre nasıl değiştiğini tarihsel, politik ve sosyolojik açıdan ele alarak incelemektedir. Çokkültürcü politikalar bir ölçüde zorunlu toplumsal

⁵ Heckmann'a göre (2006:12) Avrupa'da çokkültürlülüğü ve göçmenler arasındaki azınlık oluşumunu eleştiren politikaların destek bulmasının yanı sıra bir toplumsal gerçekliğin kendisinden de söz edilmesi gerekir. Çünkü göçmenler arasında azınlık oluşumunun etnik tabakalaşmaya ve etno-kültürel çatışmaya yol açtığına dair artan bir farkındalık da söz konusudur.

⁶ Kanada'da uygulandığı şekliyle çokkültürlülük, aslında uluslararası göçün yarattığı karma nüfuslara yöneliktir. Avustralya ve İsveç'te de benzer durum söz konusudur (Jupp ve Clyne, 2011).

değişimlerin neticelerinden biri olmuş, 1990 sonrası dönemde⁷ ise göçün değişen uluslararası görünümü Batı'nın "ılımlı" göç yaklaşımında köklü değişimlere zemin hazırlamıştır. Dünya çapında artan sığınmacı, mülteci ve düzensiz göçmen gerçekliği karşısında kalkınmanın aracı olarak göçün işlevsel yönüne yapılan vurguların yerini kimlik, kültür ve ekonomi temelli güvenlik temalı vurgular almıştır. Bu vurguların hedef kitlesi ise esas olarak Müslüman kökenli sığınmacı, mülteci ve düzensiz göçmenler olmuştur.

Bu çalışmada ayrıca yerinden edilen milyonlarca insanın göz ardı edilemeyecek kadar ciddi bir eşitsizlik ve ayrımcılık sorunu ile karşı karşıya kaldığı, bu sorunlara karşı evrensel değerlerin "inşacı" toplumlarının insani ve ahlaki duyarlılığının her geçen gün azaldığı; olumsuz politik tutumlarının çoğaldığı; zorunlu göç mağdurlarının belirsiz, güvensiz ve umutsuz yaşamlar içine hapsedildiği vurgulanmaktadır. Göç edenler/etmek zorunda kalanlar evrensel değerler ekseninde daha az; kültürel ve ekonomik kaygılar özelinde daha fazla yer bulmaktadır. Bu nedenle bu çalışma özellikle zorunlu göç edenlere yönelik mevcut uluslararası hukuki düzenlemelerin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmekte ve uluslararası külfet paylaşımına dayalı yeni uzlaşma metinlerinin resmiyet kazanmasının önemini vurgulamaktadır.

1. ÇOKKÜLTÜRCÜLÜĞÜN İNŞA SÜRECİ: GÖNÜLLÜ MÜ ZORUNLU MU?

Çokkültürcülük, farklı kültürlere yönelik geniş toleransların ve çeşitli uygulamaların karşılık bulduğu bir politikaya işaret etse de çokkültürcülük esasında zorunlu bir inşaa sürecinin neticesinde ortaya çıkmıştır. Kamusal talepler ve farklılıkların bir arada nasıl yaşayacağına ilişkin ilk yanıt "asimilasyon" politikaları ile verilmiştir (Schnapper, 2005: 194). Ancak, bu görüş daha sonra ciddi eleştiriler ve karşı çıkışlara sahne olmuş, farklılıklar "ortak" bir zeminde eritememiş aksine asimilasyoncu uygulamalar sonucunda daha güçlü etnik ve kültürel bağlar ortaya çıkmış ve daha dirençli karşı çıkışlara yol açmıştır. Bu süreç çokkültürcülüğe zemin hazırlayan unsurlardan biri olmuştur.

Kymlicka'ya göre (2015:53) çokkültürlülük ulusal ve etnik farklılıklardan doğmuştur: bir devlet, çokuluslu devlet (üyeleri farklı uluslara ait olan) ve çoketnikli devlet yapısına sahipse (farklı uluslardan kopup gelenlerle oluşmuş) ve bu yapılar bireysel kimliklerin ve siyasi

⁷ 1990'lı yıllar aynı zamanda çokkültürlülüğün birçok ülkede (örneğin Birleşik Krallık, Hollanda ve İsveç) kültürel ve dini çeşitliliği barındırmak ve kapsayıcı bir vatandaşlık oluşturmak için en uygun yolu olarak görüldüğü dönemlerdir (Triandafyllidou, 2017:139).

yaşamın önemli bir yanını teşkil ediyorsa, o devlet çokkültürlüdür. Parekh (2002:3) ise çokkültürlülüğün tek başına farklılıklar ve kimliklerle ilgili olmadığını, kültürle kaynaşmış ve ondan beslenen farklılık ve kimliklerle alakalı olduğunu söyler. Habermas'ın (2015:119) vurgusu ise daha çok kolektif kimliklerin tanınması mücadelelerine yönelik olmuştur.

Habermas'a göre (2015:25) ulus-devlet, ülke sınırları içerisinde çokkültürlülüğün kaynaklanan sorunlar ile küreselleşmenin getirdiği sorunlar karşısında bir meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır. Bu da ulus-devlet tartışmalarını, onun zayıfladığı ya da yeniden yapılandığı fikrini gündeme taşımıştır. Ancak bu tartışmalar içerisinde bazı teorisyenlerin iddia ettiği gibi ulus-devletin yapısal dönüşümü beklenen şekilde gerçekleşmemiştir. Aksine günümüzün sığınmacı, mülteci ve düzensiz göçmen sayılarındaki oranlar ulus-devlet yapısını daha da güçlendirmenin gerekçelerinden biri olarak gündeme taşınmış ve buna yönelik önlemler artırılmıştır.

Modood'a göre (2014) ABD'de çokkültürcülük teriminin kullanılmaya başlanması belirgin bir siyaseti tarif etmek üzerine inşa edilmiştir. Ortaya çıkan bu siyaset biçimi kimlik temelli bir siyaseti ve kamusal alandaki tanınırlık taleplerine dayalıydı. İnsan hakları ve eşit yurttaşlık fikirlerinin canlandığı, birbirinden farklı sosyal grup taleplerini bünyesinde toplayan Afrika merkezilik, etnisite, toplumsal cinsiyet ve eşcinsellik gibi fikirler yeni siyaset anlayışının ekseni haline geldi (Modood, 2014:14).

Bütün bu yaklaşımlar incelendiğinde çokkültürlülüğün kapsamı açısından kimilerinde daha sınırlı kimilerinde daha geniş bir içeriğe sahip olduğu ve tek bir tanımlama içermediği; hepsinde çokkültürlülüğün en genel anlamıyla kültürel çeşitliliğe/çoğulculuğa işaret ettiği görülmektedir (Geyik Yıldırım, 2018a: 25). Ancak bütün bu yaklaşımlar içerik, kapsam ve ülke politikalarındaki konumlanışları bakımından birbirlerinden farklılık göstermektedir.

Çokkültürlülük, kültürel çeşitliliğe/çoğulculuğa işaret ediyorsa, çokkültürcülük de bu çeşitliliğin kamusal alandaki koruyucu mekanizmalarını inşa etmeye yönelik politikaların üretilmesi anlamına gelir. Ancak bugün özellikle Batı toplumlarında çokkültürcülük politikaları özellikle sığınmacı, mülteci ve düzensiz göçmen özelinde neden çeşitli tartışmalara konu olmaya başlamıştır? Bu tartışmalarda Batı kültürünün dışında yer alan kültürlerin mi yoksa ekonomik unsurların mı etkisi daha fazla olmuştur? Ya da sığınmacı akını karşısında her iki unsurun da belirli ölçüde bir ağırlığından söz edilebilir mi? Bu soruların yanıtı aslında tam da

çokkültürcü politikaların neden bazı durumlarda askıya alınmaya çalışıldığının, bazı durumlarda da yeniden gözden geçirilmesi konusunda tavsiyelerde bulunulduğunun yanıtlarından sadece birisidir.

Britanya'da ve Avrupa'nın diğer kısımlarında çokkültürcülük kavramsal olarak daha dar bir anlamda kullanılmaktadır. Bu coğrafyalarda çokkültürcülüğün bir siyasal hareket neticesinde değil, halk hareketliliğiyle, yeni göçler neticesinde çokkültürlü hale geldiği söylenir (Modood, 2014:14). 1970'ler sonrasında Kanada⁸, göçmenleri asimile etmek yerine çoketnikli yapıyı geliştirme politikası için çokkültürcülük terimini kullandı. Temel felsefesi göçmenlerin önyargısız ya da ayrımcılık korkusundan uzak, etnik kimliklerini ifade etme hakkı üzerine inşa edilmişti; kavram Avrupa'da, ulusal cemaatler arasındaki güçlerin paylaşımı iken; ABD'de ise sıklıkla marjinalleşmiş sosyal grupları karşılamak için kullanılmıştır (Kymlicka, 2015:51-52).

Avustralya ve Birleşik Devletlerde çokkültürcülük kavramı Kanada'dan sonra devreye girmiştir. İsveç, resmi olarak 1975 yılında bu kavramı benimsemiştir. Hollanda'da ise 1980'den itibaren resmi politikalarda detaylı bir şekilde gündeme gelmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana göçmenlere ev sahipliği yapan diğer Avrupa ülkeleri de göçmenlerin kalıcılığı ile yüzleştiği 1970'li yıllarda çokkültürcülük kavramını kullanmaya başlamıştır (Canatan, 2006: 5).

Göçün kaynak ülkesi⁹, anavatan ülkeleri dışında ulusötesi arayışlara giren aktörlerin sayısı, bu aktörlerin kültürel kodları, kimlik bileşenleri, kaynak ülkelerinin daimileşen istikrarsızlıkları, iç çatışma ve savaşların olası yenilenme durumları, düzensiz göçün artan hacmi gibi pek çok detay esasında Batı'nın göçe yönelik tavrının değişmesinde etkin rol oynayan temel unsurlardan bazılarıdır. Batı, bir dönemler göçün faydalarını maksimize etme anlayışını, günümüzün sığınmacı akını karşısında göçün zararlarını minimize etme anlayışına bırakmıştır. Bu anlayış beraberinde

⁸ Kanada'nın çokkültürcülüğe geçişin nedenlerinden biri de Quebec'tir. Quebec hareketini bastırabilmek için çeşitli yollar denemiş olan Kanada, Quebec kimliğini düzenlemek için ikidillilik ve ikikültürlülük, asimilasyon, entegrasyon, kültürlerarasıcılık, hukuki bireysellik ve çokkültürcülük gibi altı model denemiştir (Akt. Kalaycı, 2006:13).

⁹ Örneğin Afganistan, Sri Lanka ve Irak'taki savaş bölgelerinden tekneyle gelen az sayıda sığınmacı, Avustralya'da 2010 yılında '*tekneleri durdurun*' şeklinde seçim sloganı olarak kullanılmıştır (Clyne ve Jupp, 2011:197).

sığınmacı yükünün birkaç yerele¹⁰ sığdırma duyarsızlığını getirmiştir (Geyik Yıldırım, 2022).

Ekonomi, politika, kültür ve coğrafya, bu dört unsur, modern zamanlardan günümüze kadar göçlerin temel belirleyicileri arasında yer almıştır. Ancak bu belirleyici unsurlardan ekonomi ve politika her dönem en baskın bileşenler olmuştur. Batı, modern/rasyonel hareket etme tarzı ile her dönem her olguyu pragmatist önceliklerle ülke refahı ve kalkınması için en “faydalı” olanı yapma gayretini sürdürmüştür (Geyik Yıldırım, 2022). Suriye kaynaklı kitlesel göçlerin sığınma ülkelerinden biri olan Türkiye’de bugünkü sığınmacı tartışmalarında gözden kaçırılan temel meselelerden biri de budur. Bu denli büyük bir sığınmacı akını karşısında hiçbir ülkenin tek başına çözüm üretebilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle göç konusundaki uluslararası anlaşmaların ivedilikle uluslararası külfet paylaşımını incelemesi ve yenilenmesi gerekmektedir.

2. SOĞUK SAVAŞ VE SIGINMACI AKINI: ULUSLARARASI GÖÇÜN DÖNÜŞEN DİNAMİKLERİ

Modern sığınma rejimi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmış, Soğuk Savaş yıllarında ise mültecilerin komünist rejimlerden ve diğer baskıcı yapılardan kaçışları, onlara diğer ülke sınırlarının açık bırakılması ve ilgili korumanın sağlanması fikri ile gelişmiştir (İçduygu ve Ayaşlı, 2019:3). Mültecileri korumak ve içinde buldukları kötü duruma bir çözüm bulmak amacıyla BM Genel Kurulu tarafından 1950 yılında Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) kurulmuştur (Betts ve Collier, 2017:20). Ancak BMMYK’nın başlangıç dönemlerinde günümüzün sığınmacı akını öngörülemedi. O dönemler çözüm arayışlarının merkezinde Avrupa yer alıyordu¹¹ ve mülteci kaynağı dönemin komünist ülkeleriydi. Ancak bu süreç 1960’lı yıllardan itibaren değişmeye (BMMYK, 1997:164) ve sömürgeciliğin son bulması ile birlikte Afrika merkezli yeni hareketlilikler ortaya çıkmaya başladı (UNHCR, 2000:6).

¹⁰ 129 ülke yaklaşık 6,8 milyon Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır. Bu nüfusun %80’i ise komşu ülkelerde (Türkiye, Lübnan ve Ürdün’de) bulunmaktadır (UNHCR, 2023).

¹¹ Savaş nedeniyle Avrupa kıtasında yaşanan kitlesel göç hareketleriyle baş etmek için henüz savaş bitmeden gerekli önlemler alınmaya başlamıştı. 1950 yılında kurulan BMMYK öncesinde, 1943 yılında Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi kurulmuş ve daha sonra yerini 1947 yılında kurulan Uluslararası Mülteci Örgütü’ne bırakmıştı (BMMYK, 2001:12).

1970’li yıllarda Latin Amerika’daki direnişler, Ortadoğu’da ve Asya’da uzun süreli siyasal ve etnik çatışmalar geniş mülteci akışlarına yol açtı. 1980’li yıllarda birlikte Asya, Afrika, Latin Amerika’da çatışma bölgelerinden doğrudan Avrupa’ya ve Kuzey Amerika’ya gelen sığınmacı sayısı hızla arttı (Castles ve Miller, 2008). Sığınmacı, mülteci ve düzensiz göçmen sayısındaki artış ve çeşitlilik başta olmak üzere pek çok konuda uluslararası göçün yenilenen ve değişen olgusu ortaya çıkmıştır. Bütün bunlar özellikle 1990 sonrası dönemde göçlere yönelik söylem ve eylem biçimlerini dönüştürmeye başlamıştır.

Adamson’a (2006) göre bazı akademisyenler, soğuk savaşın ve iki kutupluluğun sona ermesinin, göçün giderek daha fazla güvenlik eksenli ele alınmasına ve ulusal sınırların daha fazla denetlenmesine neden olduğunu vurgulamışlardır. Marthoz’a göre ise (2004) göç ve göçmenlerin ulusal güvenlik endişeleriyle bağlantılı olarak görülmelerinin uzun bir geçmişi vardır. Göçmenlik siyasi gündeme hâkim oldukça, siyasi partiler göçmenlik konularını ana kampanya temalarından biri hâline getirmiş; bu tür kampanyalar ise “yabancı” kökenli topluluklara yönelik düşmanlığı arttırmıştır.

11 Eylül saldırısı da Avrupa ülkelerinin göçmen karşıtı politikalarını çok boyutlu olarak etkileyen olaylardan birisidir. Bu saldırı sonrasında özellikle medyada Müslümanlar ve terör, göç ve suç arasında bir bağlantı kurularak, Müslüman göçmenler terör olayları ile ilişkilendirilmiş; ayrımcı ve ırkçı politikalar yaygınlaşmaya başlamıştır (Adıgüzel, 2016:123). Bu tür saldırılar Batı toplumlarının göç karşıtlığının temel “savunma mekanizmalarından” biri haline getirilmiş ve sonraki dönemlerde Müslüman sığınmacılar konusundaki politik tutumlarda belirleyici olmuştur.

Batı Avrupa’nın tamamında son otuz yıl içerisinde gerçekleşen göçlere karşılık ulus bilinci siyasi bir tema olarak, nativizm ise siyasi bir program olarak yeniden canlanmıştır. Batı Avrupa devletlerinin çoğunda, yaklaşık yirmi yıldır kısıtlayıcı göç politikaları mevcuttur ancak bu durum göçmen kökenli nüfusların çeşitliliğini ve büyüklüğünü engelleyememiştir (Göksel, 2019). Ancak göç politikalarındaki “ılımlı” yaklaşım tarzı ciddi bir dönüşümden geçmiştir.

Göç aynı zamanda yeni sorunsal alanların ortaya çıkışına zemin hazırlamış, ekonomik göçmenden düzensiz göçmene, sığınmacıdan mültecilere kadar farklı kategorilerde ve göç türlerinde çağın koşullarına ve politik tutumlara göre farklı süreçler yaşanmıştır. Dolayısıyla göçe karşı verilen tepkilerin de nedenleri ve neticeleri çoğalmış, kimlik temelli siyaset yapma tarzlarını belirginleştirmiş, yerelin yabancıya karşı olan kalıp

yargılarını genişletmiş, yabancı düşmanlığının taraftarlarını arttırmış, ırkçılık yenilenen yüzü ile yeni yerli kuşakların düşünce dünyalarına eklenmiş ve öteki olma hallerinin yaşam alanları giderek daha da güçleşmiştir.

Craig (2015) göçe karşı arttırılan önlemlerin ekonomik, kültürel ve güvenlik nedenleri ile gerekçelendirmelerine karşılık esasında baskın faktörün ekonomik¹² temelli olduğu söylüyor. Son 20 yılda AB genelinde yaşanan ekonomik durgunluk dönemleri ve son beş yılda birçok AB üye devletinin karşılaştığı belirli ekonomik zorluklar, göçün kontrol edilmesi ve mevcut yabancıların ülkelerine geri gönderilmesi için artan çağrılara yol açmıştır (Craig, 2015:13).

Huysmans (2000:753) ise göçün Batı Avrupa’da nasıl bir güvenlik sorununa dönüştüğünü incelediği çalışmasında göçmenlerin ve sığınmacıların ulusal kimliğin korunmasına karşı bir meydan okuma olarak tasvir edildiği siyasallaşmaya vurgu yapıyor. Ayrıca, bir güvenlik sorunu olarak göçün siyasi inşayı desteklediğini, bu inşa sürecinde göçün giderek artan bir şekilde kamu düzenine, kültürel kimliğe, yerelin ve iş gücü piyasasının istikrarına yönelik bir tehlike olarak sunulduğunu yani göçün güvenlikleştirildiğini ileri sürüyor. Huysmans’a göre (2000) bu nedenle göçün toplumsal ve politik dinamiklerini anlamak önemlidir ve göçün toplumsal tehlikelerin temsilleriyle nasıl bağlantılı olduğunu da ayrıca anlamak gerekiyor.

“Avrupa ülkelerinde gerçekleştirilen anketlerde göçmenlerin, ikinci kuşakta bile, ev sahibi ülkelerin vatandaşları olma konusunda isteksizlik gösterme eğiliminde olduğunu gösteriyor. Ancak geleneksel göç ülkelerinde bile, ev sahibi ülkenin vatandaşı olma eğilimi eskisinden daha düşüktür. Örneğin Kanada’da 1945 ve 1975 yılları arasında ülkeye giren 4 milyon göçmenin sadece 1,5 milyonu vatandaşlığa geçmiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nde, Göçmenlik ve Vatandaşlık Bürosu istatistiklerine göre, şu anda yasal göçmenlerin yaklaşık yüzde 37’si vatandaşlık için başvurmuştur, 1946 yılında ise bu oran yüzde 67’ydi” (Akt. Nuhoglu-Soysal, 2021:50-51).

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’nın ekonomik ihtiyaçlarına yanıt bulmak amacıyla teşvik edilen ve yoğunlaşan uluslararası göç, bu ihtiyacı uzun yıllar karşılamıştır (Geyik Yıldırım, 2018a: 30). Avrupa’nın ekonomik gereksinimlerine yanıt veren göçmenler, ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde önemini kaybetmeye başlamış, ihtiyaç duyulmayan

¹² Batı Avrupa ülkeleri ekonomik gerileme ve durgunluğun yaşandığı hemen hemen her dönem göçü sınırlamıştır (Goldin vd., 2022:93).

dönemlerde de göç politikaları sıkılaştırılmaya başlamıştır. Ekonomik baskı ve durgunluk gerekçelerine ilave olarak kimlik ve kültür temelli güvenlik endişeleri de eklenerek göçün sınırlandırılması türünden argümanların güçlenmesine vesile olmuştur.

Göç konusunda bugün en çok yazan, kayda alan, öneriler sunan, toplantılar düzenleyen, ülke ülke gezen, sayısız kuruluş inşa eden, bu kuruluşları finanse eden, kaynak bulan ve aktaran, göçün geleceği hakkında öngörde bulunan Batı'nın göç yazımı da "tarihyazımından" farksızdır (Geyik Yıldırım 2022:15). Batı'nın göç yazımı esasında "ideal dünyasına" uygun bir formatta yol almıştır. Göç politikalarını da kendi toplumsal/bölgesel refahı ile şekillendirmiştir. Soğuk Savaş sonrası, uluslararası göçün dinamikleri dönüşürken Batı'nın göç politikaları da dönüşmeye başlamıştır.

3. GÖÇÜN KABULÜNDEN GÖÇÜN REDDİNE: BATI'YA YÖNELİK GÖÇLER

Avrupa'da göç ve göçmenlik durumlarının ortaya çıkardığı yeni çeşitlilik, yani çokkültürlü toplum yapısı İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan bir realitedir (Canatan, 2006:20). Çokkültürcülük, resmi bir hükümet politikası olarak 1960'lar sonu ve 1970'lerde, beyaz ve Hıristiyan olmayan ülkelere gelen göçün artması bağlamında gündeme gelmiştir (Kymlicka, 2015:297). Birlikte yaşama tarzı üstünde düşünmenin kapılarını aralayan ise göçlerin ve yabancı kökenli nüfusların varlığının ulus-devlet karşısında "tehdit" olarak algılanması olmuştur (Schnapper, 2005:468). Bu algılanma biçimi bugün özellikle sığınmacı akını karşısında Batının göç paradigmasını yeniden şekillendirmiştir. Göçe yönelik bugünkü temel felsefe "tehdit" olarak nitelendirilenlerin dışarıda tutulması, sınırların güçlendirilmesi hatta ortak güvenlik politikalarının genişletilmesi ve külfet paylaşımından kaçınmaktır.

Modern dönemlerle birlikte ulus-devletler somutlaştıkça ve uluslararası devlet sistemi kristalize oldukça, nüfus hareketliliğine yeni kısıtlamalar getirilmiştir. Avrupa devletleri, bireyleri geleneksel otorite kaynaklarından kurtarıp onlara hak ve ayrıcalıklar tanıırken, aynı zamanda kendi popülasyonlarının etrafına da sınırlar çizmişlerdir (Nuhoğlu-Soysal, 2021:34). Nazi rejiminin kitlesel kıyımları; Soğuk Savaş yıllarındaki süper güçler arası nükleer tehdit ve topyekün yok olma korkusu, Batı insanında Batı kültür ve uygarlığına özellikle endüstri devrimiyle ortaya atılan ve uygarlığın sürekli daha iyiye gittiği düşüncesini tartışmalı hale getirdi. Evrensel değişmezliğe olan inanç sarsılmaya başlamış, insanın biyolojik ve doğal ortamında da güvensiz olduğu vurgulanmıştır (Kale, 2002:36).

Avrupa'nın iktisadi bakımından en gelişmiş, sanatsal bakımdan en ileri ve felsefi olarak en yaratıcı milletlerinden biri olan Almanya'da, en katışıksız bir vahşet rejimi doğmuştur (West, 2013:308).

Hem siyaseti hem de toplumları yeniden şekillendiren ulusaşırı bir devrimin parçası olan uluslararası göçler 20. yüzyılın, sömürgeciliğin, kapitalizmin vücut bulduğu modernitenin neticelerinden birisidir (Castles ve Miller, 2008:7). Diğer taraftan günümüzdeki göç hareketlilikleri bugün daha fazla oranda problematik bir alan haline dönüşmüş ve buna karşı geliştirilen çözüm arayışları da hız kazanmıştır. Bir dönem ülkelerin ekonomik kalkınma arzularına karşılık ihtiyaç duyulan ve teşvik edilen/talep edilen göç hareketlilikleri günümüz dünyasında değişen yeni yüzü ile birlikte istenilmeyen/önlenmesi gereken temel olgulardan biri haline gelmiştir (Geyik Yıldırım, 2018b:131).

Engelhardt'a (2020) göre klasik göç ülkeleri olarak bilinen ABD, Avustralya ve Kanada, kurdukları günden itibaren ülke topraklarının işlenmesi, altyapılarının kurulması ve fabrikaları için dışarıdan gelecek insanlara muhtaçtı. Buna karşılık Avrupa ülkeleri önceki yüzyıllarda, aşırı nüfus yoğunluğu ve açlıkla mücadele ediyordu (Engelhardt, 2020:315).

Göçmenleri işsizliğin sorumlusu olarak gören geniş kitleler, siyasetçiler üzerinde baskı oluşturarak göçmen karşıtı yasaların geçmesini ve uygulanması sağlamaya çalışmaktadırlar. Göçmenlik konusunun siyasalaşması da beraberinde kimlik tartışmalarını getirmiştir (Kaya, 2007:14). Kimlik eksenli siyaset tarzları ise en fazla Müslüman kökenli sığınmacıların yaşamlarını etkilemiştir.

“İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana en ağır mülteci krizi yaşanırken, yaklaşık 60 milyon kadın, erkek ve çocuk çatışmalar, şiddet ve zulüm nedeniyle yerinden edilmiştir. Ancak dünyanın en zengin siyasi bloğu olan Avrupa Birliği (AB) uzun yıllardır yaşanan bu yerinden edilme krizi karşısında sığınmacı ve mültecilerin Avrupa'ya erişimini etkili bir biçimde engellemeye çalışmaktadır. AB, “Kale Avrupası” olarak adlandırılan politikalar çerçevesinde kara sınırlarına tel örgüler çekmekte, giderek artan sayıda sınır muhafızını konuşlandırmakta, komşusu olan ülkelerle göçmen ve mültecileri dışarıda tutmak için anlaşmalar imzalamaktadır” (Uluslararası Af Örgütü, 2016:4).

Nuhoğlu-Soysal'a (2021) göre “dünya çapında meşru bir eylem göstergesi olarak insan hakları, ulusal aidiyet üzerinde ve ötesinde hak talepleri oluşturmaya yarayan hegemonik bir dil sunmakta ve kendi ironilerini üretmektedir: Birleşmiş Milletler'in Somali'deki açlık sorununu hafifletmek için başlattığı insan hakları misyonu, Mogadişu sokaklarında

insanlara karşı barış için bir savaş başlatmayı "*gerektirir*" mevzusundan; insan hakları ihlalleri yüzünden "*Irak*"ı cezalandırmak amacıyla başlatılan ambargo hükümlerinin neden olduğu yetersiz insani yardıma kadar, bir dizi tutarsız sonucu meşrulaştırmaya yarayan bir komuta aracı haline dönüşmüştür" (Nuhoğlu-Soysal, 2021:275).

Sığınmacı akını karşısında Batı, göçte seçici olan taraf olmaya eğilim gösterip; Doğu'nun ise kabullenici olmasını ısrarla tavsiye etmektedir. Göç bugün Batı için tehlike; Doğu için zenginlik olarak daha sık nitelendirilmeye başlamıştır. Seçicilik Batı'ya; kabulleniş ise Doğu'ya daha fazla atfedilmektedir. Doğu göçü bir dönemler Batı için ekonomik bir değerdi; ihtiyaç duyduğunda kapısı açılmış; ihtiyaç kalmadığında sınırlar kapatılmıştı. Esasında, Batı yüzyıllardır, rasyonel hareket etme tarzı ve tavrını her alanda pratikleştirmeye devam ediyor (Geyik Yıldırım, 2022:15). Ancak bugün Batı'nın göz ardı edemeyeceği büyüklükte bir sığınmacı nüfusu mevcut ve çoğunluğu Müslüman topluluklardan oluşmaktadır. Günümüzün sığınmacı sorunsalı kaynak ülke ve hedef ülke ile sınırlandırılmayacak kadar çok aktörlü bir süreçtir. Bu nedenle istikrarlı-çoklu çözüme, ortak akla ve eşitlikçi külfet paylaşımına gereksinim duyulmaktadır.

Göçün kaynak ülkeleri başta hukuk olmak üzere, ekonomik ve sosyal açıdan çeşitli sorunları barındıran ve buna yönelik çözüm arayışlarının görünür kılınmadığı ülkelerdir. Göçün kaynak ülkelerinin yapısal sorunları kalıcı çözüme kavuşmadıkça büyük çaplı insan hareketlilikleri devam edecektir. Örneğin, Afganistan bu konuda en kıdemli ülkelerden birisidir. İran ise Afgan göçünü uzun yıllardır deneyimleyen kıdemli sığınma ülkelerinden birisidir. Afganlar aynı zamanda bugün dünyanın pek çok ülkesinde sığınma arayan bir topluluktur. Afganistan kaynaklı kitlesel göç hareketlilikleri bugün hız kesmeden devam ediyorsa bunun en önemli sebebi Afganistan'ın yapısal koşullarıdır ve elbette dış dinamiklerin de¹³ etkisiyle istikrar kazanamayan tarihi mirasıdır. Bu nedenle hem kaynak ülkenin yapısal koşullarının düzelmesi hem dış dinamiklerin olumsuz etkisinin eksilmesi hem de sığınılan ülkeler ve uluslararası

¹³ Barfield'a göre (2021) "Amerika Birleşik Devletleri'nin Taliban'ı sınır dışı etmek için Afganistan'a gelişi, 160 yılda dördüncü kez bir yabancı gücün ülkeye asker göndermesiydi. Ancak İngilizler 19. yüzyılda mevcut rejimleri değiştirme planıyla, Sovyetler ise 20. yüzyılda destekledikleri rejimi korumak için işgal ederken, ABD Afganistan'ı devlet yapısının işlevini yitirdiği bir zamanda işgal etti. Ülkede istikrarı sağlamak içinse yeni bir devlet yaratmak gerekecekti" (Barfield, 2021: 391).

toplumun topyekûn çabaları ile göçün çoklu sorunlarına kalıcı çözüm sağlanabilir.

4. PARADİGMA DEĞİŞİMLERİNİN DİNAMİKLERİ

Çokkültürcü politikaların eski popülaritesini kaybetmesinin temel nedenlerinden biri çokkültürcü politikaların “öncü” ülkelerinin kültürel, ekonomik ve sosyal yapılarına ilişkin duydukları güvenlik kaygıdır. Bu nedenler hem dönemsel olarak farklılaşmış hem de birbirini besleyen yeni kaynaklar üretmiştir. Ancak bugünkü kaygılarının en temel nedeni dünya çapında hızla artan sığınmacı/mülteci ve düzensiz göçmen nüfusedir. Yani, göçe ilişkin kaygılar belirli göçmen kategorilerine yöneliktir¹⁴. Diğer taraftan bu konudaki tartışmalar tek eksenli değildir. Bu noktada literatürde de ilginç bir karşıtlık mevcuttur. Her ne kadar sıklıkla sınır koruma ve kimliğin muhafaza edilmesi vurgulansa da güçlü bir karşı akım da melezliği, akışkanlığı, kreolizasyonu ve senkretizmi vurgulamaktadır (Brubaker, 2022:167).

Goldin ve arkadaşları (2022) “göçün, küresel kurumsal mimarinin öksüz çocuğu olduğunu söylerler. Onlara göre uluslararası kurumsal ve hukuki çerçeve, sığınmacılar¹⁵ dışında kalan sistemli göç meselelerinde sessizdir. Göçün sorumluluğu bugün göçle ilgili temel küresel kaygıları giderme konusunda ne yetkisi ne de kapasitesi olan birkaç uluslararası kuruluşun üzerine kaotik bir şekilde yıkılmış durumdadır” (Goldin vd., 2022:7).

1950'lerde Batı için göç yeni bir devrin başlangıcıydı. Çünkü mültecilerin kabul edilmelerinin nedenlerinden biri, hazır işgücü ile ekonomiyi canlandırmaları ve bundan elde edilecek kazançtı. Diğer taraftan Batılı hükümetler, mültecilerin dünyanın çeşitli bölgelerine gönderilmelerinin, Avrupa'daki tıkanıklığı gidererek nüfusun adil bir şekilde dağılmasına katkıda bulunacağını ve nüfusu düşük, az gelişmiş demokrasilere yararlı olacağını düşünüyorlardı (BMMYK, 2001:17).

Nuhoğlu-Soysal'a göre (2021:10) Savaş-sonrası dönemde, Avrupa'nın sanayileşmiş, büyük ülkelerinin tamamı, acil işgücü taleplerini karşılamak için yabancı işçileri işe aldılar. Kendilerini bütünlüklü bir

¹⁴ Bertelsmann Vakfının 2014 yılında yaptığı bir araştırmaya göre “yaşlanan Alman toplumunun gelecekte iş gücü sıkıntısı yaşamaması için Almanya'nın her yıl yaklaşık yarım milyon ‘yeni vatandaşa’ ihtiyacı olduğu” ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaç ise ancak Avrupa dışı devletlerden gelecek göçmenlerin desteğiyle karşılanabilirdi (Engelhardt, 2020:315).

¹⁵ Sığınmacılar konusundaki uluslararası yanıtlar da esasen oldukça tartışmalıdır. Suriyeli sığınmacılar meselesi bunun en bilindik güncel örneklerinden birisidir.

vatandaş topluluğuna sahip olan egemen bir ulus-devlet addettiklerinden, Avrupa hükümetleri, misafir işçilerin istihdamını geçici bir çözüm olarak gördüler. Özellikle Avrupa ekonomilerinin yeniden yapılandırılması ve ihtiyaç duyulan iş gücü talebi bu dönem göçlerinin en önemli itici gücüydü (Craig, 2015:10). Avrupa misafir işçilerini memnuniyetle ağırlamıştı ancak bu türden bir ağırlayıcı tutum uzun süreli olmadı. 1970'lerin başında Almanya'daki ve Avrupa'nın başka yerlerindeki ekonomik koşullar aniden kötüleştiğinde Avrupa'daki misafir işçi programları aniden sona erdirildi. İşçi ağırlayan ülkeler 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başlarında politikalarını sıkılaştırmaya başladı (Ferrie ve Hatton 2013:27).

“İşçilerin üretkenlikleri azaldığında ya da işsizlik arttığında, bu yabancı işçiler istenildiği zaman evlerine gönderilebilecekti. Ancak, misafir işçilerle yaşanan deneyimler, bu ilk beklenti ve planlara uymadı. Artan işsizlik ve resmî olarak uygulanan kendi ülkesine geri gönderme politikalarına rağmen, ev sahibi ülkeler misafir işçileri göndermeyi başaramadılar” (Nuhoğlu-Soysal, 2021: 10). 1970'lerde petrol fiyatlarındaki yüksek artışın neden olduğu ekonomik durgunluk döneminde göç politikaları da değişmeye başlamıştı. Göçmen işçilere artık ihtiyacı olmayan birçok Avrupa ülkesi, dağılmış ailelerin birleşmek amacıyla göçü sürdürmelerine rağmen, işçi göçünü teşvik etmeyi kesti. Bunun sonucunda, göçmenler de sığınma kanalını kullanmaya başladılar (BMMYK, 2001:157). Ekonomik unsurların göç üzerindeki etkisi bugün de farklı düzeylerde Batılı politikaları etkilemeye devam etmektedir.

Huysmans (2000:754-758) 1970'lerden itibaren göçün giderek artan bir şekilde kamuyu ilgilendiren bir konu hâline geldiğine ve evrilen yeni bir göç politikasına vurgu yapıyor: “Hoşgörülü bir göç politikasından kontrol odaklı, kısıtlayıcı bir politikaya geçiş oldu. Bu yeni politikada göç, ulusal geleneğe bir tehditti ve toplumsal homojenliği zayıflatan temel etkenlerden biriydi. Göç, Batı medeniyetinin hayatta kalması için bir iç ve dış tehlike söylemine dönüştü. Bu söylem, göçmenleri sosyal dokuyu tahribata uğratabilecek “yabancılar” olarak görüyordu. Bütün bunlar da siyasi miti yeniden üretiyordu”.

“Avrupa'da ve bir yönüyle ABD de artan yabancı karşıtlığının temelinde bu ülkelerde son yıllarda büyük bir soruna dönüşen ekonomik durgunluk ve artan işsizlik yatmaktadır. Bu tür konular politikleştirilince beraberinde kimlik tartışmaları ve yabancı karşıtlığını getirmektedir. Farklı kültürlerden gelen göçmenleri kendi yaşam tarzlarına tehdit olarak gören geniş kitleler, hükümetler ve siyasetçiler üzerinde kurdukları baskılarla, göçmenleri siyasal tartışmanın konusu yapmaktadırlar” (Kaya, 2007:14-15). Birçok yazar 21. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa'da aşırı sağcı

partilerin yükselişinin nedenini 2008 yılında ABD’de başlayıp dünyaya yayılan küresel ekonomik kriz olarak görüyordu ancak İspanya 2008 yılı küresel ekonomik krizinden en çok zarar gören ülkelerden biri olmasına rağmen sağ popülist partiler ön plana çıkmamıştır (Alkan, 2015:275).

1950'lerden 1970'lerin başlarına kadar Avusturya, Belçika, Almanya, Fransa Lüksemburg, Hollanda, İsveç ve İsviçre, çok sayıda yabancı uyruklu vatandaşı misafir işçi olarak kendi ülkelerine kabul etmişti. Örneğin Fransa ve Almanya ikişer milyondan fazla yabancı işçi aldı. Bunun yanı sıra, aynı dönemde İsviçre'deki işgücünde yer alan yabancıların sayısı 90.000'den 700.000'e çıktı (Akt. Soysal, 2021:38). 1970'lerin başlarından itibaren ise kendiliğinden gelen sığınmacıların sayısı gittikçe arttı; 1980'lerin ortalarına gelindiğinde de bu sayı ciddi bir endişe kaynağı olmaya başladı. Batı Avrupa'daki sığınmacı sayısı, 1983'te 70.000'in altındayken, 1989'da 200.000'i aşmıştı. Bu artış, Afrika, Asya, Latin Amerika ve Orta Doğu'daki iç çatışmalar ve ciddi insan hakları ihlalleri ile paralellik gösteriyordu (BMMYK, 2001:157).

Batı'nın göçle mücadele alanında düzensiz göç ilk sıralarda gelmektedir. Hatta göçün düzensizliği Batı'nın en büyük göç endişelerinden birini oluşturmaktadır. Düzensiz göçmenler, Asya'dan Afrika'ya; Kuzey Amerika'dan Avrupa'ya kadar dikkate değer nüfus oranlarına sahiptir. Diğer taraftan son yıllardaki sığınmacı ve mülteci sayılarındaki artış da göç tedirginliğindeki etkin faktörlerden biri olmuştur. Bütün bu göç hareketliliklerinde sosyal ağların etkisi de giderek artmaktadır ve göçün sosyal ağları bazı göçmen kategorilerinde çok uzun bir geçmişe sahiptir. Bu nedenle göçün engellenmesi yerine göç aktörlerine ve kaynak ülkelere yönelik daha yapıcı politikaların ve uluslararası işbirliğinin somut adımlarının hızlıca hayata geçmesi en rasyonel yol olarak görünüyor.

Betts ve Collier (2017), Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen bir dizi üst düzey konferansa rağmen, küresel mülteci sisteminin geleceği için hâlâ net bir strateji olmadığını söylüyor. Uluslararası göçün kaynaklık ederek heterojenleştirdiği toplumlardaki mevcut sosyolojik zemini arzu edilen düzeyde sağlamlaştırmak, olası riskleri azaltmak ya da tamamen ortadan kaldırmak için çeşitli politikalar denenmiştir. Ancak başlangıçtaki bu iyimser politik tutum ilerleyen yıllarda göçün çeşitliğinin, göçmen kategorilerinin, mülteci akışının, sığınmacı ve düzensiz göçmen sayısının artışına paralel olarak yeniden tartışılmaya başlanmıştır.

SONUÇ

Çokkültürcülük politikaları evrensel değerlerle inşa edilmiş ve etik kaygılar sonucu ortaya çıkmış bir politika değildir: bu politik inşa Batı'nın

rasyonel eylem tarzının bileşenlerinden yalnızca bir tanesidir ve Batı'yı incelemektedir. Çokkültürcülük Batı'ya yönelik özellikle işgücü göçlerinin, sonrasında aile birleşimi ile devam eden hareketliliklerin Batı toplumlarını çeşitlendirmeye başladığı, asimilasyon politikalarının başarısızlığının ispatlandığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Çokkültürcülük bir boyutuyla da Batı'nın Batılıların gelecekteki potansiyel sorun alanlarına yönelik proaktif uygulamalarıdır. Bu uygulamalar etnik, dini ve kültürel çeşitliliği yücelten; her bireyin kamusal alandaki haklarına geniş ölçüde saygı duyulduğunu ilan eden; köken farklılıklarını kabul eden, hoş gören, insan hakkı ilkelerini esas alan bir çerçevede sunar. Ancak bu belirli göçmen kategorileri için geçerlilik taşımıştır.

1970'li yıllarla birlikte resmîyet kazanan çokkültürlülük politikaları 1990'lı yıllardan itibaren çeşitlenen ve artan sığınmacı ve düzensiz göçmen sayıları karşısında farklı politik tutumlara doğru evrilmeye, 1990'lı yılların sonlarında ise daha da belirginleşmeye başlamıştır. Batı, öngöremediği düzeyde bir insan hareketliliği ile karşılaşmış ve göç politikaları evrensel değerler yerine yerel değerlerin öncelendiği güvenlik eksenli uygulamalarla yeniden düzenlenmeye başlamıştır. Özellikle sığınmacı göçlerine karşı verilen tepkilerin nedenleri ve neticeleri çoğalmış, kimlik temelli siyaset yapma tarzları belirginleşmiş, yerelin yabancıya karşı olan kalıp yargıları genişlemiş, yabancı düşmanlığının taraftar sayısı artmış ve ırkçılık yenilenen yüzü ile yeni yerli kuşakların düşünce dünyalarına eklenmiştir.

Günümüzde çatışmaların, savaşların, insan haklarının ve yoksulluğun sorunsal alanlarının kümelenildiği coğrafyaların büyük bir bölümü Orta Doğu, Afrika ve bir ölçüde Asya kaynaklıdır. Bu kaynak coğrafyalardan göç eden önemli sayıda Müslüman topluluklar söz konusudur. Dolayısıyla göçün güvenlik eksenli ve kısıtlayıcı göç politikalarına ilişkin okumalarda etnik, dini ve kültürel unsurların göz ardı edilmemesi gerekir. 6,8 milyon Suriyeli sığınmacının %80'inin Türkiye, Lübnan ve Ürdün'de bulunması ve artan "uzun süreli mültecilik" durumlarına karşı Batı'nın kayıtsızlığı ve uluslararası anlaşmaların yetersizliği bu durumun somut örneklerinden yalnızca birisidir. Batı, bir dönemler göçün faydalarını maksimize etme anlayışını, günümüzün sığınmacı akını karşısında göçün zararlarını minimize etme anlayışına bırakmıştır. Bu anlayış beraberinde sığınmacı yükünün birkaç yerele sığdırma duyarsızlığını getirmiştir.

Göçler insan yaşamının daimi olgularından biri olmaya; ülkeler de sınırlarına dahil olan yabancılarla karşı politikalar üretmeye devam edecektir. Ancak bugün öngörülemeyen düzeyde ve çeşitlikte bir insan hareketliliği ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu hareketliliklerde yer alan

mülteciler/sığınmacılar tek bir ülkenin sorumluluk alabileceği bir alan olma özelliğini kaybetmiştir. Uluslararası anlaşmaların bugünkü sığınmacı sorununa karşı yeterli olamadığı, yenilenmeye ihtiyaç duyduğu ve uluslararası külfet paylaşımının yokluğu giderek daha fazla görünürleşmeye başlamıştır. “Kale Avrupası, tel örgüler, gelişmiş takip sistemleri” gibi uygulamalar yalnızca Batı topluluklarının refahına hizmet etmektedir. Oysa uluslararası anlaşmaların temel felsefesi evrensel refah üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle sığınmacılar konusu ivedilikle uluslararası politikanın ana gündemi haline getirilip, ortak akıl ile inşa edilmiş ve işlevsel uygulamaların yer bulduğu yeni uluslararası anlaşmaların yürürlüğe girmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Adamson, F. B. (2006). Crossing borders: International migration and national security. *International security*, 31(1), 165-199.

Adıgüzel, Y. (2016) *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Alkan, M. N. (2015). *Avrupa’da Yükselen Irkçılık: Pegida Örneği*. Gazi Akademik Bakış, (16), 275-296.

Barfield, T. (2021) *Afganistan Politik ve Kültürel Bir Tarih*, Çev. Burhan Yüksekkaş, İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları.

Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*, Çeviren: İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı.

Betts, A. ve Collier P. (2017) *Refuge: Transforming a Broken Refugee System*. Penguin, New York.

BMMYK (2001). *Dünya Mültecilerinin Durumu, İnsani Yardımın Elli Yılı*. (Çev. Gamze Gökteş vd.), BMMYK Türkiye Temsilciliği: Ankara.

BMMYK (1997). *Dünya Mültecilerinin Durumu, Bir İnsanlık Sorunu*. Oxford University Press, (Çev. Y. Boyacılar, V. Çıdam, Ç. Orhaner, N. Yetkin, E. Gündoğdu, S. Çoşar). Ankara: BMMYK Türkiye Temsilciliği.

Brubaker, R. (2022), *Farklılık Zeminleri*. Çev. R. A. Koruyucu, Ankara: GAV Perspektif Yayınları.

Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (Çev. Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Canatan, K. (2007). Avrupa Toplumlarında Çokkültürcülük, *Sosyolojik Bir Yaklaşım, Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, Sayı: 06.st.16.

Clyne, M., Jupp, J. (2011). *Multiculturalism and integration: A harmonious relationship*, ANU Press.

Craig, G. (2015). *Migration and integration: A local and experiential perspective*. IRIS Working Paper Series, No. 7/2015.

Danish Refugee Council (DRC) (2022) Global Displacement Forecast, <https://reliefweb.int/report/world/global-displacement-forecast-2022> (15.01.2023).

Engelhardt, M. (2020). *Sığınmacı Devrimi*, Çev. İ. Aka, *Sığınmacı Devrimi Son Göç Dalgası Nasıl Tümüyle Dünyayı Değiştirdi?* M. Engelhardt (Ed.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Habermas, J. (2015). *"Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak, Siyaset Kuramı Yazıları* (8. Baskı). (Çev. İlknur Aka), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Heckmann, F. (2006). *Integration and Integration Policies*, Bamberg: European Forum For Migration Studies.Institute at the University of Bamberg.<http://www.efms.uni-bamberg.de/pdf/INTPOL%20Final%20Paper.pdf>. (06.12.2022).

Huysmans, J. (2000). The European Union and the securitization of migration. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 38(5), 751-777.

Ferrie, J. P., ve Hatton, T.J. (2013). Two Centuries of International Migration, IZA Discussion Paper No. 7866.

Geyik Yıldırım, S. (2022). *Suriye ve Afganistan Kaynaklı Kitleli Göçler, Türkiye ve İran Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz*, Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.

Geyik Yıldırım S. (2018a). Kanada'da Çokkültürcülüğün Ortaya Çıkış Nedenleri, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2018, 8 (1), 22-42.

Geyik Yıldırım S. (2018b). Göç ve Afganlar: "İstikrarlı Mülteciler", *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 128-159.

Goldin, I., Cameron, G., Nalarajan, M. (2022). *Sıra Dışı İnsanlar, Göç Dünyamızı Nasıl Şekillendirdi ve Geleceğimizi Nasıl Tanımlayacak?* (Çev. Akın Emre Pilgir), Ankara: GAV Perspektif Yayınları.

Göksel, G. U. (2019). *Göçmen Entegrasyonu ve Tanınma Teorisi: Adil Entegrasyon*, (Çev. Müge Kızıltuğ), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

İçduygu, A., ve Ayaşlı, E. (2019) Geri Dönüş Siyaseti: Suriyeli Mültecilerin Dönüş Göçü İhtimali ve Gelecek Senaryoları. *MiReKoc Çalışma Notları*, 1-17.

International Organization for Migration (IOM) (2022) World Migration Report 2022, <https://publications.iom.int/system/files/pdf/WMR-2022.pdf> (05.01.2023).

Kalaycı, H. (2006). Batılı Demokrasilerde Ayrılcı Milliyetçilik: Quebec Milliyetçiliği, *Doğu Batı Yayınları*, Yıl:10, Sayı:39, 9-30.

Kale, N. (2002). Modernizmden Postmodernist Söylemlere Doğru, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, Dünya Neyi Tartışıyor? II *Yeni Düşünce Hareketleri*, 6(19), 31-51.

Kaya, İ. (2007). *Müslüman Amerikalılar, Göç, Kimlik ve Entegrasyon*, Ankara: Dipnot Yayınları.

Kymlicka, W. (2015). *Çokkültürlü Yurttaşlık* (2. Basım). (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Marthoz, J.P. (2004) Freedom and migration, International Labor Organization (ILO) 2004 “Migrant Workers,” Labour Education 2002/4. No. 129. Geneva: International Labour Office.

Modood, T. (2014). *Çokkültürcülük, Bir Yurttaşlık Tasarımı*. (Çev. İsmail Yılmaz), Ankara: Phoenix Yayınevi.

Nuhoğlu Soysal, Y. (2021). *Vatandaşlığın Sınırları, Avrupa'daki Göçmenler ve Ulus-Ötesi Üyelik*. (Çev. Ezgi Su Dağabak), Ankara: GAV Perspektif Yayınları.

Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek, Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Schnapper, D. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. (Çev. Ayşegül Sönmezay), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Taylor, C. vd.(2014). *Tanınma Politikası*. (4. Baskı), (Çev. Yurdanur Salman), Hazırlayan: Amy Gutmann, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Triandafyllidou, A. (2017). *From Eastern Enlargement to Jihad: The Double Challenge For Migrant Integration in Europe*, s.138-143, Bauböck, R., & Tripkovic, M. (Ed.) *The Integration of Migrants and Refugees*. An

Çokkültürcülük ve Göç The Meric Journal Cilt:7, Sayı:19, Yıl:2023
EUI Forum on Migration, Citizenship and Demography. European
University Institute.

Uluslararası Af Örgütü (2016). Güvenli olmayan sığınak Türkiye’de sığınmacılar ve mülteciler etkili korumaya erişemiyor. <https://www.amnesty.org/en/wpcontent/uploads/2021/05/EUR4438252016TURKISH.pdf> (03.05.2023).

UNHCR (2000). The State of the World's Refugees, <https://www.unhcr.org/3ebf9bb87.pdf>, (20.11.2022).

UNHCR(2023) Refugee Statistics <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/statistics/>(03.05.2023).

West, D. (2013). *Kıta Avrupası felsefesine giriş* (3. Baskı). (Çev. Ahmet Cevizci) İstanbul: Paradigma Yayınları.

Yalçın, C. (2002). Çokkültürcülük Bağlamında Türkiye’den Batı Avrupa Ülkelerine Göç. C.Ü. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs Cilt:26 No:1,s. 45-60.